

TÜRKİYE TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Child and Childhood in Turkey Turkish Proverbs

Yrd.Doç.Dr. Özay KARADAĞ*

ÖZ

Toplumsal bilinçaltının somut dışavurumları olan atasözleri, bir kültürün ana fikirleri olarak, gündelik yaşamı şekillendiren özlü sözlerdir. Atasözlerinin temel işlevi, kültürü yeni kuşaklara aktarmak ve böylelikle kültürün yenilenerek üretilmesini sağlamaktır. Kültürel aktarımda, varlık olarak çocuk ile bir yaşam dönemi ve bu döneme özgü özellikleri kapsayan çocukluk kavramı öne çıkar. Çocuk, kültürün aktararak üretildiği hedef; çocukluk da daha çok bu üretimin gerçekleştiği yaşam dönemidir. Kültür aktarımı açısından önemli bir yere sahip olan atasözlerinin bir bölümü çocuk temalıdır. Atasözlerinin çocuk ve çocukluk kavramlarını nasıl ele aldığını değerlendirmek, kültürün çocuğa ve çocukluğa bakışını ortaya koyacaktır. Çalışmanın temel amacı, çocuk temalı Türk atasözlerini belirlemek, atasözlerinde çocuk ve çocukluk kavramlarının nasıl ele alındığını ortaya çıkarmaktır. Çalışma kapsamında öncelikle, içerdiği atasözü sayısı bakımından en geniş iki atasözü sözlüğü taranmış ve çocuk temalı atasözleri belirlenmiştir. Ardından çocuk temalı atasözlerinin kelime sıklıkları belirlenmiş, kelime sıklık verileri ile birlikte atasözlerinde sık kullanılan ilk 100 kelime bulgular bölümünde verilmiştir. Sonraki aşamada, çocuk temalı atasözleri alt temalarına göre sınıflanarak, çocuk ve çocukluk kavramlarının ele alınışı çözümlenmiştir. Çalışmada 785 çocuk temalı atasözü tespit edilmiş, atasözlerini oluşturan kelime kadrosunun oldukça zengin olduğu, bir varlık olarak çocuğa çok değer verildiği, buna karşılık çocuğun içinde bulunduğu dönem ve bu döneme özgü özelliklerin hoş karşılanmadığı sonuçları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Atasözü, Türk atasözleri, çocuk, çocukluk.

ABSTRACT

Proverbs; which are the reflections of subconscious of a society are concise sayings as main ideas of a culture. The fundamental functions of proverbs are to transfer culture to next generations and so to make culture to be produced by renewing itself. In cultural transferring, a life period with a child as a being and a childhood concept that comprises the characteristics of this period are important. A child is a target in which culture is produced again and childhood is a life period in which this production happens. One part of proverbs; which have an important place in cultural transferring, has got child themes. An examination on how Turkish proverbs dealt with these concepts can explore cultural point of view about child and childhood. The main aim of the study is to find out Turkish proverbs with child and childhood concepts and to explore how these concepts take place in Turkish proverbs. Within the scope of the study, firstly the most comprehensive two dictionaries are examined and proverbs with child theme are found out. Then, the word frequency of these proverbs is determined and the most frequent 100 words are given in the finding part with its word frequency data. At the next step, how child and childhood concepts are mentioned in these proverbs is analyzed by dividing them into sub-categories. In the study, 785 proverbs with child theme are found, the vocabulary that constructs proverbs is rich and child is appreciated as valuable as a being, on the other hand the period and some characteristics of childhood are not favorable in these proverbs.

Key Words

Proverb, Turkish Proverbs, child, childhood.

* Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, ozaykaradag@gmail.com

GİRİŞ

Dil, anlık iletişim aracı olmanın yanı sıra, toplumsal bir bellektir. Milletlerin tarihî süreçte elde ettikleri birikimlerin önemli bir kısmı dil marifetiyle korunmakta ve aktarılmaktadır. “*Milletin dünyayı algılayış tarzını, konuştuğu dile yansıtan edebî verimler*” (Onan, 2011: 91) olarak atasözleri, dilin toplumsal bellek olma işlevinin somut örnekleridir.

Aksoy (1993: 37) atasözlerini “*Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler*” olarak tanımlamaktadır. Atasözlerinin işlevsel bir tanımını Dundes (1975: 43) “*bir durumu, olgu ya da olayı özetleyen ve buna karşılık olabilecek bir eylem biçimini tavsiye eden sözler*” şeklinde yapmaktadır. Atasözleri, “*toplumun ortak şuurunun oluşmasında, akıl, irade ve sezginin yaşantılardan süzdüğü insanî birikim ve sosyal devrimin meydana getirdiği, halkın düşünce dünyasının izdüşümleridir.*” (Baş, 2012: 143).

Yaşam deneyimlerinden doğan, dil aracılığıyla kültürün bir parçası haline gelen ve iletişim süreçlerinde kişiler arasında aktarılacak, hedefinde anlam olarak canlanan atasözleri, insancıl bir kaygının/duyarlılığın ürünleridir. Atasözleri kalıplaşmış ifadeler olarak sözlü kültürün önemli bir parçasıdır. Sözlü kalıplar olarak bilgiyi depolamanın yanında insan zihnini şekillendirmektedir. Ong (1999: 40, 51) sözlü kalıplarla düşünmenin ve anlatmanın bilincimize ve bilinçdışına derinden işlediğini, sözlü kültürlerde, toplumun ortak malı olan hazır kalıp-

ların, deneyimlerin zihinsel düzenlenişini ve düşüncenin tarzını belirlediğini bildirmektedir.

Halkın hayatını temsil etmede önemli bir paya sahip olan ve halkın hayatından damıtılmış tecrübeleri yansıtan atasözleri (Kurt, 1991: 2), günlük hayatta mantık yürütmek için kullanılan çok fonksiyonlu ve esnek araçlardır (Lauhakangas, 2007). Uzun tarihsel süreçlerde yaşantı sonucu oluşması, toplumun yaşam şeklinin ve zihin dünyasının çözümlenmesi açısından atasözlerini önemli bir veri kaynağı haline getirmektedir (Batur, 2011: 577).

Atasözlerinin tematik olarak incelenmesi, toplumun incelenen tema hakkındaki bakış açısını ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Türk atasözlerinin tematik açıdan geniş bir yelpaze oluşturduğu söylenebilir. Yurtbaşı'nın (1994) çalışmasında konularına göre Türk atasözlerinin 172 başlık altında sınıflandırılması Türk atasözlerinin tematik zenginliğini ortaya koymaktadır. Bu sınıflamada yer alan temalardan biri de *çocuk*'tur. Örnek (1979: 315-317) *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk* adlı çalışmasında çocukla ilgili 54 atasözüne yer vermiştir. Toplumun bir parçası olan çocuk için söylenmiş atasözlerinin çözümlenmesi, geleneksel Türk kültürünün çocuğa ve çocukluğa bakışını da ortaya koyacaktır.

Toplumun bir parçası olan çocuk, en genel biçimde *insan yavrusu* olarak tanımlanmaktadır. Onur'un (2005: 30) hem kendi gelişimine katkıda bulunan hem de çevresini etkileyecek güçte etkin bir varlık olarak açıkladığı çocuk kelimesinin sözlük anlamı “*küçük yaş-*

taki erkek veya kız" (GTS, www.tdk.gov.tr) şeklindedir. Bir yaşam dönemi ve bu dönemin özelliklerini kapsayan çocukluk, "çocukların doğasını ve toplumun diğer üyeleriyle ilişkilerinin türlerini tanımlayan bir soyutlama, bir fikirler ya da kavramlar takımı" (Wynes 2006'dan akt. Onur, 2007: 36) olarak kabul edilmektedir.

Bir varlık olarak çocuk, kültürün devamlılığı ve yenilenmesi açısından değerlidir. Dünyaya geldikten sonra, çocuğun diğer insanlarla ilişkileri oluşmaya başlar. Çocuk, fiziksel ve bilişsel gelişimine paralel olarak sosyalleşme sürecinin de bir parçası olur. Sosyalleşme, kültürün kuşaklar arası aktarımında *uyumu* sağlayan bir süreçtir. Çocuk, sosyalleşme aracılığıyla edindiği kültürün uygulayıcısı ve aktarıcısı hâline gelir.

Çocuğun sosyalleşmesi, kültürün çocuğa ve çocukluğa bakışına, geleneklerin gündelik yaşama etki düzeyine göre farklılık göstermektedir. Sosyolojide çocuğun sosyalleşmesini açıklamak için önerilen iki model bulunmaktadır. *Belirlenimci modelde* çocuk edilgindir ve eğitim aracılığıyla, ehlileştirilerek, toplumun sürekliliğini sağlayacak bir birey olması beklenir. Gerçekte belirlenimci olan işlevselci modeller, toplumdaki dengeyi ve düzeni önemser ve çocukların bu düzeni sürdüreceği biçimde eğitilmesini vurgular. *Yapıkurumcu modelde* çocuk etkin ve öğrenmeye istekli bir ajan olarak görülür, çocuğun kendi toplumsal dünyasını kurduğu ve orada yerini aldığı kabul edilir (Onur, 2007: 40).

Çocuğun da içinde bulunduğu gündelik yaşamın pratikleri, toplumsallaşmayı sağlayan bazı dilsel dinamikler etrafında ortaya çıkmaktadır.

Bunlar arasında kuşkusuz en önemlileri, *bir kültürün ana fikirleri* olarak kabul edilebilecek olan atasözleridir. Günlük hayatın bir parçası olarak, çocuğun sosyalleşmesini de önemli bir ölçüde bu ana fikirler şekillendirmektedir. Çocuk temalı atasözlerinin çözümlenmesi, çocuğun sosyalleşme süreci ve kültürün sosyalleştirme işlevini ortaya koymak bakımından anlamlıdır.

Çalışmanın amacı, çocuk temalı Türk atasözlerinde çocuk ve çocukluk kavramının nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle çocuk temalı Türk atasözleri belirlenmiş ve bunların nicel olarak Türk atasözleri içindeki ağırlığı değerlendirilmiştir. Çocuk temalı Türk atasözleri kendi içinde sınıflanarak çocuk ve çocukluk kavramları açısından yorumlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Çalışmada nicel ve nitel yaklaşımlar birlikte kullanılmıştır. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden kültür analizidir. Kültür analizi, "bireysel algı ve davranışın olduğu kadar toplumsal davranış, yapı, işleyiş, değerler, normlar gibi kültürel öğelerin tanımı ve analizi üzerine odaklanır" (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2005: 70).

Veri Toplama

Araştırmanın verileri nitel araştırma tekniklerinden olan doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Doküman incelemesi, "araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 187).

Araştırmada veri kaynağı olarak kullanılan birinci doküman, Yurtbaşı (1994) tarafından hazırlanan 30.000

atasözünden oluşan **Sınıflandırılmış Türk Atasözleri** adlı çalışmadır. Türkiye Türkçesindeki en kapsamlı atasözü kitabı olarak kabul edilebilecek bu çalışma, 105 farklı kaynak taranarak oluşturulmuştur. Kitabın giriş bölümünde kaynak adları ve kısaltmaları listelenmiş, kitap içinde her atasözünün hangi kaynaktan alındığı kısaltmalarla gösterilmiştir. Bu çalışmada Türk atasözleri 172 başlık altında sınıflanmıştır. Sınıflama başlıklarından biri “Çocuk”tur ve çocuk başlığı altında 523 atasözü bulunmaktadır (Yurtbaşı, 1994: 74-79). Zikredilen çalışmada “Çocuk” başlığı altında sınıflanan 523 atasözü araştırmacı tarafından bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Araştırmada veri kaynağı olarak kullanılan ikinci doküman, Albayrak (2009) tarafından hazırlanan ve 18.838 atasözünden oluşan **Türkiye Türkçesinde Atasözleri**'dir. Türkiye Türkçesi atasözleri açısından en kapsamlı ikinci kitap olan bu çalışmada atasözleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Araştırmada **Türkiye Türkçesinde Atasözleri** adlı eser taranarak çocuk temalı 549 atasözü tespit edilmiş ve bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Sonraki aşamada her iki çalışmadan elde edilen atasözleri birleştirilmiştir. Birleştirme işleminden sonra, mükerrer olan çocuk temalı atasözleri tespit edilerek ayıklanmıştır. Bu işlemin sonucunda araştırmaya esas olan çocuk temalı 785 atasözü elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında veriler çocuk temalı atasözlerinin kelime sıklıkları ve alt tema sınıflamaları olmak üzere iki boyutlu olarak analiz edilmiştir:

İlk basamakta *Simple Concor-dance Program 4.07* yazılımı ile çocuk temalı atasözlerinin kelime listesi çıkarılmıştır. Listedeki kelimelerin çekim ekleri kontrol edilerek silinmiş ve kelimeler taban biçimlerinde (Kurdayıoğlu ve Karadağ, 2005) birleştirilerek çocuk temalı atasözlerinin kelime sıklık listesi elde edilmiştir. Sıklık listesine ilişkin nicel verilerle birlikte sık kullanılan ilk 100 kelime bulgular bölümünde verilmiştir.

İkinci basamakta çocuk temalı atasözlerinin hangi alt kategoriler etrafında kümelendiği dikkate alınarak taranmıştır. Tarama sonucu çocuk temalı atasözlerinin *söyleyen-söylenen-hakkında söylenen* ilişkisi çerçevesinde “*çocuğa söylenen atasözleri, çocuğun ağzından söylenen atasözleri ve çocuk hakkında söylenen atasözleri*” olmak üzere üç farklı kategori oluşturduğu belirlenmiştir. İncelemede elde edilen kategorilerin birinci sınıflama basamağı olmasına karar verilmiş ve çocuk temalı atasözleri bu üç başlık altında sınıflanmıştır. Sonraki aşamada her kategori kendi içinde değerlendirilmiş ve alt sınıflama kategorileri belirlenmiştir.

Araştırmada bulguların sunumu ve bulgulara ilişkin yorum ve değerlendirmeler birlikte yapılmış, Tartışma ve Sonuç bölümünde genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Türkiye Türkçesi atasözleri için hazırlanan en kapsamlı iki atasözü sözlüğünün incelenmesi sonucu çocuk temalı 785 atasözü tespit edilmiştir. Çocuk temalı atasözleri 5.055 toplam kelimededen ve 1.161 farklı kelimededen oluşmaktadır.

Çocuk temalı atasözlerinin söylenen-söylenen-hakkında söylenen ilişkisi çerçevesinde “çocuğa söylenen atasözleri, çocuğun ağzından söylenen atasözleri ve çocuk hakkında söylenen atasözleri” olmak üzere üç farklı kategori oluşturduğu belirlenmiştir. “Çocuğa söylenen atasözleri”nin sayısı 44, “çocuğun ağzından söylenen atasözleri”nin sayısı 19, “çocuk hakkında söylenen atasözleri”nin sayısı 722’dir. Çocuğa söylenen ve çocuğun ağzından söylenen atasözleri, sayıca az olduğundan alt kategorilere ayrılmamış ve genel olarak değerlendirilmiştir. Çocuk hakkında söylenen atasözleri ise aşağıda yer alan alt kategoriler altında sınıflanmıştır:

1. Çocuğun Ne’liğini Ortaya Koyan Atasözleri
 2. Çocuğun Soyaçekim Özelliklerini İrdeleyen Atasözleri
 3. Toplumsal Cinsiyet Farkını Ortaya Koyan Atasözleri
 4. Çocuğun Eğitimi ile İlgili Atasözleri
 5. Çocuğun Toplumsal Anlamıyla İlgili Atasözleri
 6. Anne, Baba, Çocuk İlişkileriyle İlgili Atasözleri
 7. Çocuklukla İlgili Atasözleri
 8. Çocuğun Akrabalık ilişkileriyle İlgili Atasözleri
 9. Doğumu-Varlığı İstenmeyen Çocukla İlgili Atasözleri
 10. Öksüz-Yetim Üvey-Öz Çocukla İlgili Atasözleri
- Elde edilen bulguların ayrıntılı sunumu ve bulgulara ilişkin değerlendirme ve yorumlar şu şekildedir:

I. Kelime Sıklığına İlişkin Bulgular

Bu çalışma kapsamında tespit edilen çocuk temalı 785 atasözü, toplam 5.055 kelimededen oluşmaktadır.

Bu değer 1.161 farklı kelimenin tekrarıyla oluşmuştur. Çocuk temalı atasözlerinde 588 kelime birer kez kullanılmıştır. Sıklık sıralamasında önde yer alan ilk 100 kelime 2.918 kez tekrarlanmıştır. Farklı kelimelerin yaklaşık %8,61’ine karşılık gelen ilk yüz kelimenin toplam kelime içindeki ağırlığı %57,72’dir. Bu değer ilk 100 kelime üzerinden yapılacak yorumların güvenilirliğini arttırmaktadır. Çalışmada elde edilen bulguların değerlendirilmesinde, çocuk temalı atasözlerinde sık kullanılan ilk 100 kelime referans olarak kullanılmıştır. Bu kelimeler, kullanım sıklıklarına göre aşağıda verilmiştir:

259 çocuk(184)/evlat(75)

232 oğul/oğlan

222 ol-

181 ana/anne

180 kız

115 baba

72 ev

56 da/de

54 de-

48 bir

44 var

40 öksüz

39 ata

36 ekmek

35 büyü-

35 el/yabancı

34 doğ-

31 ile

30 mal

29 al-

29 git-

25 doğur-

25 gel-

25 iş

24 büyük

24 gör-

24 ne

24 yavru

23 çık-
23 ver-
22 i-
22 yer
21 baş
21 ye-
20 kal-
19 iyi
19 kuzu
18 sen
17 öl-
17 ya
16 dert
16 düş-
16 gerek
16 her
16 koca
16 öğren-
16 yol
15 ağla-
15 benze-
15 döv-
15 gibi
15 göz
15 o
15 sofr
15 tut-
14 bil-
14 kendi
14 mı/mi
13 ağaç
13 bak-
13 dal
13 et-
13 için
13 ocak/hane
12 baht
12 ben
12 çok
12 koyun
12 sev-
11 at/hayvan
11 bala
11 çocuksuz
11 eşek

11 getir-
11 it
11 kara/renk
11 karı
11 küçük
10 ağız
10 kötü
10 kurt
10 neyle-
10 san-
9 bul-
9 çocuklu
9 değil
9 huy
9 kes-
9 yürek
9 zengin
8 anasız
8 çek-
8 er
8 gelin
8 gir-
8 gül-
8 kadın
8 karga
8 kuş
8 oğlak

Listede aile üyelerinin sıklık sıralaması *çocuk/evlat 259, oğul/oğlan 232, ana/anne 181, kız 180, baba 115, ata 39*, şeklindedir. Bu sıralanmış kültürün *erkek* çocuğa *kız* çocuktan daha çok değer verdiğini göstermektedir. *Anne* kelimesinin *baba/ata* kelimelelerine göre daha sık kullanılması, annenin çocuğun bakımı ve çocuğu büyüme sorumluluğu ile açıklanabilir.

Listede ilk yüz kelime arasında yer alan *doğ- 34, doğur- 25, benze- 15, bak- 13, ağla- 15, sev- 12, düş- 16, büyü- 35* fiilleri, çocuğun doğumundan büyümesine kadar geçen evreleri ve bu evrelere ilişkin özellikleri ortaya koymaktadır. Fiillerde dikkat çekici

bir noktada *büyük- 35* filinin *ol- 222* ve *de- 54*, filinden sonra en sık kullanılan üçüncü fil olmasıdır. Bu sıralanış çocuğun büyüme özelliğini ortaya koyarken, aynı zamanda kültürün çocuğu bir an önce büyütme arzusunun da işaret etmektedir.

Listede *öksüz* kelimesi 40 sıklıkla ön sıralarda yer almaktadır. Çocuğun annesini kaybetmesi yaşayabileceği en büyük sıkıntıdır. Çocuğu doğuran, ona bakan bu yönüyle çocuğun fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılayan annedir. Bu açıdan, annesi olmayan çocukların yaşadıkları sıkıntılara işaret etmesi bakımından *öksüz* kelimesinin kullanımı dikkat çekicidir.

İlk 100 kelime içinde sekiz hayvan ismi bulunmaktadır. *kuzu 19*, *at/hayvan 11*, *eşek 11*, *it 11*, *kurt 10*, *karga 8*, *oğlak 8*, *kuş 8*. Hayvan isimleri, çocukla ilgili anlamları hayvanlar dünyasından örneklerle aktarmak amacıyla kullanılmaktadır.

II. Çocuk Temalı Atasözlerin Sınıflanmasına İlişkin Bulgular

Çocuk temalı Türk atasözleri söyleyen/söylenene göre üç gruba ayrılmaktadır. İncelemede, atasözlerinin tamamının genel bir hedef kitleye yönelmediği belirlenmiş ve buna göre "*çocuğa söylenen, çocuğun ağzından söylenen ve çocuk hakkında söylenen*" atasözleri ayrı ayrı sınıflandırılmıştır.

A. Çocuğa söylenen atasözleri:

Çocuk temalı atasözlerinin bir bölümü doğrudan doğruya çocuğa söylenmektedir. Atasözleri, bir durum ya da olaydan hareketle, bunlara ilişkin genellebilir bir hüküm koyar. Bu yönüyle toplum içinde belirli bir kesimi hedef alma özelliği sınırlıdır ve birçok tema

için bu tip atasözlerinin sayısı düşüktür.

Çocuk temalı atasözlerinde doğrudan doğruya çocuğa söylenebilecek atasözlerin sayısı 44'tür. Bu grupta yer alan "*Anan soğan, baban sarımsak; sen nereden çıktın böyle gülbeşeker?*" ve "*Büyükler huzurunda az söyle, tez kalk.*" gibi atasözlerinin hedef kitlesi doğrudan çocuklardır. Yine bu grupta yer alan "*Ata malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek.*", "*Baba dostu, düşman olmaz.*" vb. atasözleri öncelikli olarak çocukları, ikinci planda ise toplumun genelini hedeflemektedir.

B. Çocuğun ağzından söylenen atasözleri: Çocukların duygularını, düşüncelerini ve bazı isteklerini ifade eden ve çocuğun ağzından söylenen atasözleri tespit edilmiştir. Atasözlerinin en belirgin özelliklerinden biri söyleyeninin belli olmamasıdır. Bu bakımdan sözlü geleneğin anonim ürünleri arasında yer alırlar. Atasözlerinde belirli bir kişinin ağzından değil de toplumun herhangi bir kesiminden ya da bir meslek grubunun dilinden aktarım yapılabilmektedir. Toplumun önemli bir kesimi olan çocukların ağzından aktarılan atasözleri de bu niteliktedir.

Çocuk ağzından söylenen atasözlerinin sayısı 19'dur. "*Anamın ekmeğine kuru, ayranına duru demem.*", "*Anam, babam nasihat eder; ben karıncaları sayarım.*", "*Analık, kara yamalık; çorba pişirir boz bulanık; ekme verir ardı yanık, kaşık verir yanı kırık.*" vb. atasözleri birinci tekil şahıs olarak çocuğun ağzından ifade edilmektedir. Bu atasözlerinden 9'u doğrudan anne, 5'i analık/üvey anne, 3'ü anne-baba, 1'i anne-kardeş ve 1'i de kız çocukla ilgilidir.

C. Çocuk Hakkında Söylenen Atasözleri: Çocuk hakkında söylenen Türk atasözlerinin sayısı 722'dur. Bu grupta yer alan atasözleri toplumun her kesimini hedeflemektedir. Sayıca bu denli yüksek olan *çocuk hakkında söylenen atasözleri* on alt kategoride kümelenmektedir.

1. Çocuğun Ne'liğini Ortaya Koyan Atasözleri

Çocuğun özelliklerini bildiren bu kategorideki atasözlerinin sayısı 101'dir. "*Çocuk nedir?*" sorusuna cevap niteliğinde olan atasözleri, kültürün çocuğa bakışını açıkça ortaya koymaktadır. Bu kategoride yer alan atasözleri şu fikirler etrafında kümelenmektedir:

a. Çocuk oyun oynamaktan usanmayan bir varlıktır: *Oyun*, çocuk ve çocukluğun tanımlanmasında temel belirleyicilerden biridir. Çocuğun oyun oynamaktan usanmadığı anlamını aktaran 9 atasözü vardır. "*Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz.*", "*Çocuk hanekten (oyundan), köpek ekmekten hoşlanır.*" vb. atasözleri çocuğun oyunla ilişkisini ortaya koymakla birlikte, çocuğun bu özelliğini eleştirmektedir. Birinci atasözünde çocukla abdal kıyaslanmıştır. Türk atasözlerinde *abdal* genellikle ciddiye alınmayan bir tiptir. Bu bakımdan abdal ile çocuğun eşleştirilmesinde çocuğun oyun oynama özelliği olumsuzlanmaktadır. İkinci atasözünde eşleştirme *köpek* ile gerçekleştirilerek çocuğun oyun oynama özelliği değersizleştirilmektedir.

b. Çocuk yok'tan anlamaz: Bu anlama gelen 5 atasözü bulunmaktadır. Gelişim özellikleri sebebiyle çocuklar, olayları ya da durumları yetişkinler gibi değerlendiremez. Yok'u

ya da yoksulluğu bir çocuğun kolayca kabullenmesi beklenemez. Bu durum atasözlerinde dile getirilmektedir. "*Vardan yoktan anlamaz, adeta çocuk.*", "*Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez.*" vb. atasözleri çocukların bu özelliklerini ortaya koymaktadır. Atasözlerinde yok'u bilmemek açısından çocuk ve çocukluğun olumsuzlandığı söylenebilir.

c. İnsan çocukken ne ise büyüdüğünde de odur: Çocuğun, çocukluk dönemindeki karakterinin, yetişkinlikte de aynı kalacağı anlamını aktaran 9 atasözü bulunmaktadır. "*Adam olacak çocuk bakışından (bokundan) bellidir.*", "*Çocuk dokuzunda ne ise doksanında da odur.*" vb. atasözleri çocuklara ilişkin gözlemlerin sonucunda geleceğe yönelik bir *kestirme* özelliği taşımaktadır.

d. Çocuk ihtiyaçlarını ağlama ile gösterir: Çocuğun çevresi ile dile dayalı bir iletişim kurabilmesi, dünyaya geldikten sonra, belli bir gelişim dönemini tamamlamasıyla mümkün olabilir. Bebeklik döneminde yaşamsal ihtiyaçların dışı vurumu, doğal bir refleks olan *ağlama* yoluyla gerçekleşir. Çocukların bu özellikleri 9 atasözü ile aktarılmaktadır "*Ağlamayan çocuğa meme (süt) vermezler.*", "*Çocuk ağlar, derdi çörek.*" vb. atasözleri insan için temel ihtiyaç olan beslenmeyle ilgilidir.

e. Çocuk sır tutmaz: Çocukların sır tutmadıkları anlamını aktaran 12 atasözü bulunmaktadır. Bu atasözleri yetişkinlere uyarı niteliğindedir ve çocuğun olduğu yerde sır söylenmemesi gerektiğini bildirmektedir. "*Büyükler evde söyler, çocuklar damda beyan eder.*", "*Çocuktan al haberi.*" vb. atasözleri çocuklara söylenen ya da ço-

cukların duyduğu şeylerin sır olmaya-
cağı anlamına gelmektedir.

f. Çocuğa güven olmaz: Bu önerme bir atasözüdür ve bu anlam gelen 20 atasözü bulunmaktadır. Hâkim olan yetişkin bakışı, çocukların güvenilir olmadığı yönündedir. Bu gruptaki atasözleri, çocukların kendilerine emanet edilen işleri yerine getiremeyecekleri için güvenilemeyecek varlıklar olduğu anlamı aktardığı gibi, çocuğun sözünün gerçeği yansıtmadığı anlamı da vermektedir. “Çocuğa güven/inan olmaz.”, “Çocuğu yolla işe, sen de git peşine.”, “Çocuk ağzıyla yılan tut, onu da yalan tut.” vb. atasözleri çocuğa yönelik olumsuz bir bakışı ortaya koymaktadır.

g. Çocuk, kendinden beklenmedik özellikler gösterebilir: Bu grupta 5 atasözü bulunmaktadır. Çocukların içinde buldukları döneme ilişkin beklentinin dışında hareket etmeleri, bu tipte atasözlerini ortaya çıkarmış olabilir. “Bacak/bıçak kadar boyu var, türlü türlü huyu var.”, “Büyümüş de küçülmüş.” vb. atasözleri, genel kabullerin ve beklentilerin dışındaki çocuk davranışlarına, yetişkinlerin gösterdiği şaşkınlık olarak da kabul edilebilir.

h. Çocuklar için toplumsal statülerin önemi yoktur: Bu grupta yapı ve anlamca birbirine çok yakın olan 2 atasözü bulunmaktadır. Çocukların toplumsal statüleri kavraması gelişim süreçleri içinde oluşur. Yetişkinler açısından toplumsal statüler gündelik yaşamda çok önemli iken, çocuklar uzunca bir dönem bu statülere aldirmeden yaşarlar. Çocuk, kültürlenme sürecine paralel olarak, zaman içinde statülerin anlamı kavrar ve buna uygun davranmaya başlar.

“Çocuk padişah tanımaz/bilmez.” ve “Çocuk padişaktan korkmaz.” atasözleri çocuğun statülere bakışını ortaya koymaktadır.

1. Çocukların büyümesi her dönemde farklı özellikler gösterir: Çocukların büyümesiyle ilgili 15 atasözü bulunmaktadır. “Dokuz ayda bir tutam, bir ayda dokuz tutam.”, “Çocuk yıkıla yıkıla büyür.” vb. atasözleri çocukların fiziksel gelişimine gönderme yaparken, “Ekmeğe papa, suya buader/diyor bebecik.” atasözü çocukların dil gelişimine ilişkin bir örnek ortaya koymaktadır.

i. Gelişim sürecinde çocuklar birbirlerinden etkilenir: Bu grupta 4 atasözü yer almaktadır. Çocuklar gelişim süreçleri içinde çevrelerinde bulunan insanlardan etkilenirler. Esasen kültürlenme de bu yolla gerçekleşmektedir. Çocuğun çevresinin en doğal üyeleri arasında diğer çocuklar yer alır. “Çocuk çocuğa bakarak ağlar.”, “Bebeler (küçük çocuklar) birbirinden huy kapar, ayranlarına su katar.” vb. atasözleri, çocukların birbirlerinin gelişimini etkilediğini açıklamaktadır.

j. Çocuğun aklına ve hatırına güvenerek çocuğa uyulmaz: Çocuğun aklını ve hatırını değersizleştiren atasözlerinin sayısı 11’dir. “Çocuk akli it aklı.”, “Çocukla itin hatırı olmaz.”, “Çocukla şaka olmaz.” vb. atasözleri çocukluk döneminin özelliklerine olumsuz bir bakışı ortaya koymaktadır.

2. Çocuğun Soyaçekim Özelliklerini İrdeleyen Atasözleri

Çocuğun soyaçekim özelliklerini bildiren atasözlerinin sayısı 71’tir. Çocuğun anne ve babasına benzemesi kültür açısından son derece önemlidir. Bu grupta yer alan atasözlerinin 65’i

çocuğun anne ve babasının biyolojik özelliklerini taşıdığını bildirmektedir. Çocukların soyaçekim özellikleri hayvanlar dünyasından örneklerle aktarılmaktadır. Bu grupta yer alan 34 atasözü *kurt*, *keçi*, *koyun*, *aslan*, *sıçan/fare*, *dana*, *çakal*, *domuz*, *it/köpek*, *kedi*, *karga*, *merkep/eşek*, *deve* ve *bit* gibi hayvanlar üzerinden söylenmiştir.

Yine bu kümede yer alan 5 atasözü ise soyaçekime zıt anlam oluşturmaktadır. “*Anası soğan, babası sarımsak, kendi gülbeşeker çıktı.*”, “*Âlimden zalim, zalimden âlim doğar.*” vb. atasözleri çocuğun anne ya da babasına biyolojik olarak benzemediği anlamı ile birlikte çocukların sonradan kazandıkları özelliklerle anne babasından farklılaştığı anlamına da gelebilir.

Bu gruptaki “*Kurdun eniği kurt olur.*”, “*Karganın yavrusu şahin olmaz.*”, “*Kedi oğlu miyavlayarak doğar.*”, “*Sıçandan doğan keseğen olur.*” vb. atasözleri çocuğun anne babasının bir kopyası olduğu anlamını aktarır. “*Yavşak büyür, bit olur; enik büyür, it olur.*”, “*Ağaca çıkan keçinin minareye çıkan oğlağı olur.*”, “*Anası dal dal gezerse, kızı budak budak gezer.*”, “*Akılsız babanın, fikirsiz balası (olur).*” vb. atasözleri biyolojik benzerlikle birlikte gelişim sürecinde çocukların anne ve babasının özelliklerini yani huylarını da kazandığını bildirmektedir.

Soyaçekimle ilgili atasözlerinde toplumsal cinsiyet farkı ortaya çıkmaktadır. Kız çocuklarının anneye, erkek çocukların babaya çekecekleri/benzeyecekleri ifade edilen 29 atasözü bulunmaktadır. “*Oğul babaya, kız anaya çeker/yar olur/yardır.*”, “*Ekmeğ mayadan, kız anadan.*” vb. atasözleri aşağıdaki kategoride değerlendirilen

dirilen Türk kültüründeki toplumsal cinsiyet farkını teyit etmektedir.

3. Toplumsal Cinsiyet Farkını Ortaya Koyan Atasözleri

Çocuğun, toplumsal cinsiyet farkı bağlamında ele alındığı atasözlerinin sayısı 110’dur. Türk atasözlerinde erkek ya da kız çocuk sahibi olmanın anlamı erkek çocuk lehine belirgin biçimde ayrılmaktadır. Toplumsal cinsiyet farkı bakımından, geleneksel Türk kültürünün erkek çocuğa kız çocuğundan daha çok değer verdiği söylenebilir. Örnek (1979: 4) geleneksel kültürümüzde erkek çocuk doğurmanın baba ocağını tüttürmek, adı ve soyu sürdürmek, mirasın, malın dağılmasını önlemek gibi etmenlerden dolayı büyük önem taşıdığını bildirmektedir. Kurt (1992: 638, 644) atasözlerinde kız çocukların aile içindeki değerinin erkek çocuklara göre daha düşük olduğunu, erkek çocuktan beklentinin yüksek olmasından dolayı erkek çocuklara daha çok değer verildiğini bildirmektedir. Özkan ve Gündoğdu (2011: 1145) *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler* adlı çalışmalarında “*atasözleri ve deyimlerin büyük çoğunluğunda erkek egemen bir toplumun ve erkek çocuk sahibi olmanın önemine değinildiği ve kız çocukların ikinci planda kaldığı*” sonucuna ulaşmışlardır. Aynı çalışmada “*toplumsal rollerin cinsiyete yönelik dağılımları, verdiği mesaj ve izleksel kullanımların farklılaşması açısından ele alındığında eril cinsiyetin yüceltildiği ve ev dışı yaşamda yerini aldığı; dişil cinsiyetin ise ikinci planda kalarak ev içi yaşamda yerini aldığı*” bilgisi aktarılmaktadır. Benzer bir sonuca Küçük (2003: 213) de ulaşmakta, “*atasözlerimizde kadın kavramı ve özelliklerinin*

erkekten daha ayrıntılı ele alındığı ancak kadınla ilgili olumsuz ifadelere daha fazla yer verildiğini” bildirmektedir.

Toplumsal cinsiyet farkı bakımından erkek çocukların değerli/üstün olduğu anlamını aktaran 54 atasözü bulunmaktadır. Bu atasözlerinden 41’i sadece erkek çocuktan bahsetmekte ve ‘erkek çocuk değerlidir/üstündür’ anlamı aktarmaktadır. “*Oğlan evin diregidir.*”, “*Oğlan oktur, her evde yoktur.*” vb. atasözleri erkek çocuğun üstünlüğünü haneyle ilişkilendirerek tanımlamaktadır. “*Oğlan olsun da keçeden olsun.*”, “*Oğlan olsun deli olsun, ekmeğ olsun kuru olsun.*” vb. atasözleri erkek cinsiyetinin çocuğun fiziksel ya da bilişsel özelliklerinden çok daha önemli olduğu anlamını aktarmaktadır. Erkek çocuk üstünlüğünü, kız çocukla karşılaştırma yaparak ortaya koyan 13 atasözü bulunmaktadır. “*Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.*”, “*Oğlan büyür koç olur, kız büyür hiç olur.*” vb. atasözlerinde kız çocukla erkek çocuk karşılaştırması yapılarak erkek çocuğun üstünlüğü vurgulanmaktadır.

Erkek çocuğun değerli olmadığı anlamına gelen 5 atasözü bulunmaktadır. “*Oğlanlar paşa, emekler boşa.*”, “*Oğul ekmeği boğul ekmeği.*” vb. olan bu atasözleri daha çok ailenin beklentilerini karşılamayan erkek çocuklar için söylenmiştir.

Toplumsal cinsiyet farkı bakımından kız çocukların değerli/üstün olduğu anlamı aktaran 4 atasözü bulunmaktadır. “*Dünyanın tadı göz, aşın tadı tuz, evin tadı kız.*” atasözünde doğrudan kız çocuğun değerli olduğu anlamı aktarılırken, “*Kız anası raf elması, oğlan anası sıçan dolması.*”, “*Kız*

anası köşe minderi, oğlan anası kapı yaması.” ve “*Oğlan gider it getirir, kız gider yiğit getirir.*” atasözlerinde karşılaştırma yoluyla kız çocuk üstünlüğü vurgulanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet farkı bakımından kız çocukları değersizleştiren 30 atasözü bulunmaktadır. “*Kız babası, tuz babasıdır.*”, “*Kız doğuran kırmızı giymez.*” vb. atasözleri kız çocuğu değersizleştirmektedir.

Toplumsal cinsiyet farkı bakımından kız ve erkek çocuk karşılaştırması yaparak her iki cinsiyet için tarafsız olan 17 atasözü bulunmaktadır. Bu atasözlerinden “*Oğlan ilen oba, kızın ilen komşu ol.*”, “*Anasının türküsü kız için, babasının türküsü oğul için.*” vb. olan 6’sı hem kız hem erkek çocuk için olumlu iken “*Kız evladı candandır, başı duman olmasa; oğlan evladı bele kemerdir; kara yılan olmasa.*”, “*Oğlum oldu, oydu beni; kızım oldu, soydu beni.*” vb. olan 10 atasözü her iki cinsiyet için de olumsuz kabul edilebilir.

4. Çocuğun Eğitimi ile İlgili Atasözleri

Çocuğun eğitimi ile ilgili 44 atasözü bulunmaktadır. Çocuk eğitimiyle ilgili “*Ağaç yaş iken eğilir.*” atasözü yaygın olarak kullanılmaktadır. Atasözünde çocuk ya da çocuklukla ilgili bir kavram bulunmamasına karşılık yaş kelimesi çocukluğa gönderme yapmaktadır.

Çocuğun eğitimi ile ilgili atasözlerinden 18’i kız çocukların eğitiminden annelerini, erkek çocukların eğitiminden babaları sorumlu tutmakta, kız ve erkek çocuklar için rol tanımları yapmaktadır. “*Kız, anasından görmeyince sofrayı kaldırmaz.*”, “*Oğul, atadan görmeyince sofraya salmaz.*” vb. atasözlerinde, her bir atasözü sadece

kız çocuk ya da sadece erkek çocuk için rol tanımlamaktadır. “Anadan gören, sergen düzer; babadan gören, saban düzer.”, “Oğlan atadan öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi.” vb. atasözlerinde aynı anda hem kız hem de erkek çocuk için rol tanımlanmaktadır.

Çocuk eğitiminde baskı ve dayanın gerekliliğini ortaya koyan 5 atasözü bulunmaktadır. “Kıza kıskı, sabana baskı olmalı.” vb. atasözleri kız çocuklara baskının gerekliliğini ifade ederken; “Oğlunu dövmeyen keseni, kızını dövmeyen dizini döver.” vb. atasözleri çocuğun eğitiminde dayak kullanılmaması durumunda karşılaşılabilecek sorunları ortaya koymaktadır.

“Yavru kuş, yuvada gördüğünü yapar.”, “Şımartma çocuğu başına binner.”, “Bir çocuğun kırk ebesi olursa ya kör olur (kalır) ya topal.” vb. atasözleri çocuk eğitimi ile ilgili farklı boyutları ortaya koymaktadır.

5. Çocuğu Toplumsal Hayatın Bir Parçası Olarak Ele Alan Atasözleri

Çocuk, toplumsal yaşamın bir parçası olarak atasözlerine konu olmaktadır. Toplumsal bir kurum olan ailenin üyesi olarak çocuk toplum yapısının devamlılığının da şartıdır. Toplumsal hayatın bir parçası olarak çocuk ve çocuğun toplumsal yapı açısından anlamını ortaya koyan atasözlerinin sayısı 102’dir.

Bu grupta yer alan 35 atasözünde eve/haneye göre çocuk tanımlanmaktadır. Aile toplumsal bir kurumdur ve yaşam alanı ev/hanedir. Bu atasözlerinde ev/hane için çocuklu ve çocuksuz olma anlamı ortaya konmaktadır. “Çocuk evin direğidir.”, “Körpe kuzu, evinin tuzu.” vb. atasözlerinde

cinsiyet ayrımı olmaksızın çocuğun ev/hane için önemi anlatılmaktadır. “Çocuksuz ev mezara benzer.”, “Çocuksuz ev, susuz değirmene benzer.” vb. atasözlerinde, benzetme yoluyla çocuk olmayan evin değersiz olduğu anlamı aktarılmaktadır. “Ulu ağacın gürültüsü dal ile mutlu evin yakışağı döl ile.” atasözü çocuğun aile için mutluluk kaynağı olduğunu bildirirken, “Çocuk düşman kiledidir.” atasözü ile çocuğun aile kurumunu nasıl güçlü kıldığı anlatılmaktadır.

Aile açısından çocuğun önemini ortaya koyan 4 atasözü bulunmaktadır. Bu atasözlerinin tümü ağaç ve orman kavramlarıyla oluşturulmuştur. “Korusuz orman olmaz.” “Ağaç dalıyla gürlür.”, “Ulu ağacın gürültüsü dal ile dalıyladır.” ve “Dal budağıyla gürlür.” atasözlerinde aile, sırasıyla ormana, ağaca ve dala benzetilirken, çocuk da koruya, dala ve budağa benzetilmiştir.

Çocukla kurulacak ilişkiler konusunda yetişkinlere uyarı niteliğinde olan 12 atasözü bulunmaktadır. “Çocuk ile olma aşına, çok belalar getirir başına.”, “Çocukla çıkma yola, düşersen güler, düşerse ağlar.” vb. atasözleri çocuk ile yetişkin dünyasını ayırmaktadır.

Çocuğun zenginlik fakirlik bağlamında ele alındığı 7 atasözü bulunmaktadır. “Zengin çocuğu aş diye, fıkaraya çocuğu iş diye kalkar.” atasözü ailenin refah durumunun çocuklara etkisini açıklamaktadır. “Fakirin çocuğu, zenginın atı kıymetli olur.” vb. atasözlerinde yoksulluğun çocuğa verilen değeri etkilemediği anlamı aktarılmaktadır. “Fukaranın doğurduğuna ya oğlan ya kız derler, zenginın doğurduğuna ya bey ya hanım derler.” atasözü toplumda ailenin zenginliğine

göre çocuklara değer verildiği anlamını aktarmaktadır.

Evlilik bağlamında kız çocuğuna bakışı ortaya koyan 8 atasözü bulunmaktadır. Evlilik aileyi oluşturan bağdır ve belli aşamalarla gerçekleşir. “Kız evi, naz evi.”, “Kızı güzel olanın ayağı yukarıda olur.” vb. atasözleri evlilik sürecinin başlangıcında kız tarafının tavrını ortaya koymaktadır.

Bu kategorideki diğer 36 atasözü çocuğun farklı toplumsal anlamlarına gönderme yapmaktadır. Bu tür atasözlerine şunlar örnek gösterilebilir: “Çocuklunun girdiği yer şen, çıktığı yer harabe.”, “Küçük olmayınca büyük olmaz.”, “Kız evde oğlan işte.”, “Oğlan gibi ever, kızın gibi gelin et.”, “Şu karşıda yapı var, geliyor keser sesi; ustalar meclisinde çocuklar keser sesi.”

6. Anne, Baba, Çocuk İlişkileri İlgili Atasözleri

Anne, baba ve çocuk arasındaki ilişkileri açıklayan 214 atasözü bulunmaktadır. Bu grupta yer alan atasözlerinin sayıca fazla olmasının nedeni *anne, baba, çocuk* üçlüsünün aile kurumunun yapı taşları olmasıdır. Burada dikkat çeken nokta, anne-kız, baba-oğul ilişkilerini ifade eden atasözlerinin sayıca fazla olmasına rağmen, anne-oğul, baba-kız ilişkilerini ifade eden atasözü sayısının düşük olmasıdır.

Anne ile çocuk arasındaki ilişkileri ortaya koyan 74 atasözü bulunmaktadır. Bunlar arasında anne çocuk ilişkisini cinsiyet farkı olmaksızın ifade eden 42 atasözü bulunmaktadır. Bu atasözlerinde annenin çocuğa karşı sorumlulukları ile yaşamda anne çocuk arasında gelişebilecek olumlu olumsuz birçok duruma dair hükümler yer almaktadır. Bu atasözlerinden bazıları

şunlardır: “Yavru kuşun dilinden anası anlar.”, “Ana usta, yufka yapar; çocuk usta, çift çift kapar.” vb.

Anne ile kız çocuk arasındaki ilişkileri dile getiren 30 atasözü bulunmaktadır. Bu atasözlerinde, genel olarak, anne ile kız çocuk arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu, annenin kız çocuğa örnek olduğu ve kız çocuklarının annelerine benzediği anlamı aktarılmaktadır. “Anası söyleme(z)den, kıztı tamamlar.”, “Tat kızın dilinden anası anlar.” vb. atasözleri anne ile kız arasındaki sıkı ilişkiyi açıklamaktadır. “Ekmek bezeden, kız anadan (çıkar).”, “Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.” vb. atasözleri de anne ile kız çocuk benzerliğini ortaya koymaktadır.

Anne ile erkek çocuk ilişkilerini açıklayan üç atasözü bulunmaktadır. “Oğlanı ben doğurdum amma, gönlünü ben doğurmadım.” atasözüyle erkek çocuğun annesinin isteği dışında bir kıza meyledebileceği anlamı aktarılmaktadır. “Oğlan doğur kız doğur, hamurunu sen yoğur.” atasözüyle annenin erkek hem erkek hem de kız çocuklarının kişiliklerini şekillendirmedeki rolüne vurgu yapılmaktadır. “İyi oğul bilir ana hâlini, kötü oğul satar baba malını.” atasözü ise iyi erkek çocuğun annenin halinden anlayacağı anlamı aktarılmaktadır.

Baba ile çocuk arasındaki ilişkileri ortaya koyan 39 atasözü bulunmaktadır. Baba çocuk ilişkisini cinsiyet farkı olmaksızın ifade eden 11 atasözü bulunmaktadır. “Babanın kârı, evlada miras.” vb. atasözleri babanın sorumluluklarını, “Ata(lar) sözünü dinlemeyeni (tutmayanı) yabana atarlar.” vb. atasözleri çocuk için babanın önemini ortaya koymaktadır.

Baba ile erkek çocuk arasındaki ilişkileri dile getiren 28 atasözü bulunmaktadır. *“Baba yanar oğula, oğul da yanar oğula.”*, *“Babası (acı) elma yese, oğlunun dişi kamaşır.”* vb. atasözlerinde baba ile erkek çocuk arasındaki güçlü ilişki dile getirilmektedir.

Bu kategorideki 12 atasözünde *ana, baba* kavramları bir arada kullanılarak çocukla aralarındaki ilişki ortaya konmuştur. *“Babasının akçası, anasının bohçası.”*, *“Ana baba taht yaptırır, baht yaptıramaz.”*vb. Anne ve babaya benzetme yoluyla gönderme yapan 28 atasözü bulunmaktadır. *“Kargaya yavrusu şahin görünür.”*, *“Eşek, sıpasıyla cümbüşlenir.”*vb. Evlat yavru ya da çocuk kelimeleri üzerinden anne babaya gönderme yapan 37 atasözü bulunmaktadır. *“Evlat bir acı su imiş, ne içilirmiş, ne geçilirmiş.”*, *“Evlat acısı içler acısı.”*vb. Oğul kelimesi üzerinden anne babaya gönderme yapan 21 atasözü bulunmaktadır. *“Oğlun iyi mi, neleyeceksin malı; oğlun kötü mü, neleyeceksin malı?”*, *“Küçükten balam oğul, büyüyende belam oğul.”*vb. Kız kelimesi üzerinden anne babaya gönderme yapan 4 atasözü bulunmaktadır. *“Kız bir sevgi ile doğar, bin sevgiye çıkar; oğlan bin sevgi ile doğar, bir sevgiye iner.”*, *“Kızını seven kocaya, oğlunu seven hocaya vermesin/vermez.”*vb.

7. Çocuklukla İlgili Atasözleri

Çocukluk kavramının kullanıldığı 3 atasözü bulunmaktadır. *“Çocukluk gibi sultanlık olmaz.”* atasözü çocukluk dönemini yüceltmektedir. *“Çocukluğunu bilmeyen, çocuğu ile düzenlik edemez.”* atasözü çocuklarıyla ilişkilerinde yetişkinlere kendi çocukluklarını hatırlamalarını tavsiye etmektedir. *“Çocuk çocukluğunu, büyük büyüklü-*

ğünü bilmeli.” atasözü hem çocuklara hem yetişkinlere sınırlarını hatırlatmaktadır.

8. Çocuğun Akrabalık İlişkileriyle İlgili Atasözleri

Çocuğun akrabalık ilişkilerini ortaya koyan 13 atasözü bulunmaktadır. Bu atasözlerinde çocuğun akrabalarından *dayı, amca, dede, bibi, kardeş, hala, koca ana, teyze* ile olan akrabalık ilişkileri ifade edilmektedir. *“Kız halasına, oğlan dayısına çeker.”* atasözünde kız çocuğun halasının erkek çocuğun ise dayısının karakterini kazanacağı anlamı aktarılmaktadır. *“Dayıya yeğen gerek, gemiye yelken kürek.”*, *“Nane ana kokusu, torun cennet kokusu.”* vb. atasözleri çocuğun akrabaları açısından önemi ortaya koymaktadır.

9. Doğumu-Varlığı İstenmeyen Çocukla İlgili Atasözleri

Bazı durumlarda çocuğun dünyaya gelmesi arzu edilmeyebilir. Bu, genel ahlak kurallarına uygun olmayan gebelikler için söz konusu olabilir. Bu durumla ilgili olarak, çocuğun istenmediğini belirten atasözlerinin sayısı 5'tir. İstenmeyen çocuk hakkındaki atasözleri, söyleniş ve anlam bakımından hemen hemen birbirlerinin aynıdır. *“Doğdu, boğmaya (boğmak) yaramaz; geldi, kovmaya (kovmak) yaramaz.”*, *“Geldi kovulmaz, doğdu boğulmaz/gitti tutulmaz.”* vb. bu atasözlerinde çocuk, istenilmeyen ancak kabullenilen varlıktır.

10. Öksüz-Yetim Üvey-Öz Çocukla İlgili Atasözleri

Bu kategori altında 59 atasözü yer almaktadır.

Öksüz kelimesinin kullanıldığı 44, yetim kelimesinin kullanıldığı 3 atasözü yer almaktadır. *“Atalara “Ba-*

bam öldü” demişler, “İş başa düştü” demiş; “Anam öldü” demişler, “Öksüz olmuşsun” demiş.” atasözü öksüz olmayı tanımlarken, “Baba öksüzü, öksüz değil; ana öksüzü, öksüz.” atasözü öksüz ve yetim olmayı aynılaştırmaktadır. “Öksüzün bağı yanık olur.”, “Öksüzün boynu bükük olur.” vb. atasözleri annesiz çocukların duygu durumunu özetlemektedir. “Öksüz yemek bulsa, burnu kanar.”, “Öksüz hırsızlığa çıktığında ay erkenden doğar.” vb. atasözleri öksüz çocukların şanssızlıklarını açıklamaktadır. “Yetim büyür, felek utanır.”, “Atası olmayanın sahibi zor çıkar.” ve “Atasız uşak, yularsız eşek (gibidir).” atasözleri babası olmayan çocuğun sıkıntılarını dile getirmektedir.

Üvey-öz çocukla ilgili 12 atasözü bulunmaktadır. “Üveyden öz olmaz, ketenden bez olmaz.”, “Üveyin özü olmaz, köreğin gözü olmaz.” vb. atasözlerinde üvey çocukla öz çocuk kıyaslanarak üvey çocuğun öz çocuğun yerini dolduramayacağı ifade edilmektedir. “Elden oğul olmaz, külden duvar olmaz.”, “El oğlunu/yâd oğulu saklamakla oğul olmaz.” vb. atasözlerinde üvey oğul anlamıyla, el çocuklarının öz çocuk olmayacağı anlamı aktarılmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmada Türk atasözlerinin çocuk ve çocukluğa bakışı ele alınmıştır. Bu amaçla çocuk temalı atasözleri belirlenmiş, kendi içinde alt temalara göre sınıflanmış ve çalışmanın bulguları bu atasözlerinden elde edilmiştir. Çocuk temalı Türk atasözlerinin sayısı 785’tir. Bu sayının Albayrak’ın (2009) çalışmasındaki atasözü sayısına oranı %4,16, Yurtbaşı’nın (1994) çalışmasındaki atasözü sayısına oranı %2,61’dir. Sayı ve oransal değerleri bakımından

çocuk temalı atasözlerinin Türk atasözleri içinde önemli bir alan oluşturduğu kabul edilebilir.

Çocuk temalı atasözleri kavramsal açıdan oldukça zengindir. Atasözlerinin kelime kadrosu üzerine yapılan incelemede 1.161 farklı kelime tespit edilmiştir. Kelime çeşitliliği çocuğun ne’liğini, özelliklerini, benzerliklerini-benzemezliklerini, toplumsal anlamını ve toplumun diğer üyeleriyle ilişki biçimlerini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Çocuk temalı atasözleri *çocuğa söylenen, çocuk ağzından söylenen ve çocuk hakkında söylenen* olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Doğrudan çocuğa söylenen 44, çocuk ağzından söylenen 19 atasözü bulunmaktadır. Çocuk hakkında söylenen atasözlerinin sayısı 722’dir. Doğrudan çocuğa söylenen atasözleri çocuklara yetişkinlerin öğütlerini bildirirken, çocuğun ağzından söylenen atasözlerinde çocuk etkin bir kimlik olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuk hakkında söylenen atasözleri kültürün çocuğa bakışını ortaya koymaktadır.

İncelenen atasözlerinin çok büyük bir bölümünde, çocuk *varlık olarak* değerli görülmektedir. Çocuğun istenmediği, ancak zoraki de olsa kabul edildiği anlamında sadece 5 atasözü bulunmaktadır. Atasözlerine göre, toplumda çocuk sahibi olma övülürken, çocuksuz olma acınan ve hatta kınanan bir durumdur.

Türk atasözlerinde çocuk, genel olarak edilgin bir kimliktir. Çocuğun sosyalleşmesi açısından *belirlenimci modelin* hâkim olduğu söylenebilir. Çocuk yetişkinlerin istediği gibi davranmalı, bir an önce büyüyüp yetişkin özelliklerini kazanmalıdır. Atasözleri-

nin geleneksel kültürü temsil etmesi bakımından bu durum beklenen bir sonuçtur.

Çocuk temalı atasözlerinin büyük bir bölümü, doğum öncesi süreçte çocuğu olumlu yönde ele almaktadır. Buna karşılık atasözlerinin önemli bir bölümü doğumundan sonra çocuğu olumsuz biçimde değerlendirmektedir. Bu olumsuz bakış, toplumsal cinsiyet farkı bakımından kız çocuklarına, çocuğun dünyaya geldikten sonra içinde bulunduğu yaşam dönemine ve bu dönemin özelliklerini kapsayan çocukluk sürecine yönelmektedir.

Atasözlerinde, çocukluk döneminin özellikleri olan; çocuğun oyun çağında olması, toplumsal kuralları ve rolleri tanımaması, eylemlerinin yetişkin eylemlerine benzememesi eleştirilen ve değişmesi beklenen özellikleridir. Çocuk, *çocuk gibi davranmaktan vazgeçip* mümkün olan en kısa sürede ailenin iş gücüne katılmalı ve sorumluluk almalıdır.

Çocukla ilgili atasözlerinin arkasındaki anlamların tamamının bugünün dünyasında geçerli olduğu söylenemez. Ancak, bugün modern dünyada, birey olarak etkin bir kimlik kazanması istenen çocuğa bakışta toplumsal bilinçaltı olarak atasözlerinin etkisinin tamamen ortadan kalktığı da söylenemez.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. Asım. *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü (1 Atasözleri Sözlüğü)*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1993.
- Albayrak, Nurettin. *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Batur, Zekerya. "Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyo-Psikolojik Özellikleri". *Turkish Studies*, 6/3 (2011): 577-584.
- Baş, Bayram. "Atasözlerimizde Düşünceyi Geliştirme Yolları". *VII. Uluslararası Büyük Türk*

- Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Uzerler Matbaacılık Ltd. Şti, 2012.
- Dundes, ALEN. "On The Structure of The Proverb". *Proverbium*, 25 (1975): 961-973.
- Güncel Türkçe Sözlük*. www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 22.12.2012)
- Kurt, İhsan. *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Kurt, İhsan. "Atasözlerinde Aile". *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.
- Kurudayıoğlu, Mehmet, Karadağ, Özyay. "Kelime Hazinesi Çalışmaları Açısından Kelime Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25/2 (2005): 293-307.
- Küçük, Salim. "Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinde Kadın ve Erkek Kimliği". *AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/2 (Aralık 2003): 213-224.
- Lauhakangas, Outi. "Use of Proverbs and Narrative Thought". *Electronic Journal of Folklore*, 35 (2007): 77-84. (<http://www.folklore.ee/folklore/vol35/lauhakangas.pdf> Erişim tarihi: 22.12.2012)
- Onan, Bilginer. "Türk Atasözlerinde Dil Farkındalığı ve İşlevsel Dil Kullanımı". *Millî Folklor*, 91 (2011): 91-100.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Onur, Bekir. *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Onur, Bekir. *Çocuk Tarihi ve Toplum*. Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- Örnek, S. Veyis. *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1979.
- Özkan, Bülent, Gündoğdu, A. Eda. "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler". *Turkish Studies*, 6/3 (2011): 1133-1147.
- Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2005.
- Yurtbaşı, Metin. *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*. Ankara: Özdemir Yayıncılık, 1994.